Sociaal en Cultureel Planbureau

> Retouradres: Postbus 16164 | 2500 BD | Den Haag

NCTV
t.a.v. dhr. [redacted]
postbus 20350
2500 EJ Den Haag

per e-mail: [redacted]@nctv.minjenv.nl;

Bezoekadres:
Bezuidenhoutseweg 30
2594 AV Den Haag
T [redacted]
www.scp.nl

Inlichtingen bij
[redacted]
E [redacted]

Ons kenmerk
SCP-2021/475

Correspondentie uitsluitend richten aan het retouradres met vermelding van de datum en het kenmerk van deze brief.

Datum 5 maart 2021
Onderwerp sociaal maatschappelijke reflectie bij mogelijke maatregelen

Geachte heer [redacted],

Belangrijke onderwerp in het Catshuis overleg op 6 maart 2021 en de besluitvorming in de week daarop is de (beperkte) ruimte die ontstaat eerlijker te verdelen tussen sectoren zodra de epidemiologische situatie gunstiger is. Voor mogelijke eerste versoepelingen wordt gedacht aan het hoger onderwijs, horeca buiten (terrassen), detailhandel, zwemles en sporten buiten voor volwassenen. Op uw verzoek biedt het SCP relevante inzichten over maatschappelijke effecten ter overweging. Aanvullend geven we een aantal aandachtspunten mee die uit onderzoek naar voren komen en door ons relevant geacht worden voor een aantal overige nog geldende maatregelen. Zolang de beperkende maatregelen door het kabinet noodzakelijk worden geacht vanwege de virusbestrijding benadrukken wij het belang van flankerend beleid.

Het is relevant dat ook maatschappelijke effecten meegewogen worden in de afweging door het kabinet bij voorliggende maatregelen Covid-19. Het is niet altijd mogelijk om een directe relatie tussen een beperkende maatregel en een gevolg te maken, maar we bieden wel een aantal bredere aandachtspunten die relevant zijn voor het mentale welzijn. En uiteindelijk voor de samenleving als geheel. We hebben ons daarbij tot een selectie van maatregelen beperkt. Wij baseren ons in onze analyse en advisering op langlopend sociaal en cultureel onderzoek in Nederland en recent onderzoek naar de maatschappelijke effecten van corona (te vinden op www.scp.nl). De inzichten over maatschappelijke effecten zijn weinig veranderlijk, en hebben lange houdbaarheid. De reflecties in deze brief zijn daarom op veel punten zeer vergelijkbaar met de reflecties die we u in de brief van dd. 19 feb. jl. meegaven.[1] Waar mogelijk nemen we ook buitenlandse inzichten mee.

Op voorhand geven we mee dat mensen een aanpak verwachten die duidelijk is en waarbij transparant wordt gecommuniceerd over de redenen voor aanscherpingen en versoepelingen. We adviseren helder aan te geven wat de

[1] SCP (19 feb 2021). Betrekken maatschappelijke effecten bij toets mogelijke maatregelen. SCP-2021/309.

Sociaal en Cultureel Planbureau

overwegingen zijn en onder welke omstandigheden aanpassingen mogelijk en nodig zijn.[2] Voorspelbaarheid is belangrijk; voorkom jojo beleid. Dat zal moeilijk begrepen worden en kan vertrouwen schaden.
Daarnaast zien we gedurende de crisis aanwijzingen voor stigmatisering van bevolkingsgroepen, bijvoorbeeld omdat bij hen besmettingen vaker voorkomen. Uit de literatuur weten we dat tijdens een langdurige crisis het risico op stigmatisering en toenemende spanningen tussen groepen toe kan nemen. We vragen u hier alert op te zijn en te voorkomen dat groepen de schuld krijgen van het voortduren van de crisis.

Aandachtspunten voorliggende maatregelen

Gefaseerd openen van hoger onderwijs

- Het aandeel studenten (waaronder leerlingen van VO, HBO en universiteit) met een laag psychisch welbevinden is ten opzichte van de periode voor corona gestegen. Eind 2020 had een op de drie van hen een laag psychisch welbevinden. In de jaren voor corona schommelde dat rond een op de vier.
- Over de gevolgen van de coronacrisis voor jongeren en jongvolwassenen bestaan veel zorgen. Veel maatregelen grijpen in op de kern van hun sociale leven, terwijl contacten met leeftijdsgenoten juist voor hen belangrijk zijn vanwege de ontwikkeling van hun identiteit. Sociale acceptatie en wederkerige vriendschappen met leeftijdsgenoten tijdens de adolescentie vormen bouwstenen voor succesvolle sociale ontmoetingen in latere levensjaren.
  Jongvolwassenen (15-24-jarigen) zien hun vrienden ongeveer vier keer zo vaak dagelijks dan 25-plussers.
- In het beroepsonderwijs (vmbo, mbo en deels ook hbo) is praktisch oefenen, met begeleiding, een essentieel onderdeel van de opleiding die lastig digitaal te geven is. Het wegvallen van praktisch onderwijs werkt demotiverend. Extra kwetsbaar zijn studenten in de entreeopleiding in het mbo: voor hen zijn structuur en binding met de opleiding cruciaal. Het gaat hierbij om ruim 16.000 jongeren.
- Het is nog niet bekend hoe afstandsonderwijs ook op de langere termijn de prestaties en studievoortgang van scholieren en studenten beïnvloedt, maar naar verwachting zullen de resultaten en voortgang *overall* ongunstiger zijn dan bij volledig fysiek onderwijs.
- Het onderwijs heeft ook een sociale en vormende functie, die onmisbaar is in de ontwikkelingen van jongeren, maar op afstand en digitaal nauwelijks zijn te verwezenlijken. Scholieren en studenten raken minder gemotiveerd door afstandsonderwijs en missen sociale contacten met medescholieren en -studenten en interactie met elkaar en hun docenten in de klas, praktijklokaal of collegezaal.

[2] Zie ook Briefadvies planbureaus voor herstelbeleid. Een doorstart van de samenleving.

Sociaal en Cultureel Planbureau

- Onder docenten, ouders en sommige leerlingen zelf zijn er bij heropening van de scholen/instellingen zorgen of de anderhalve meter afstand tussen leerlingen en docenten ook altijd haalbaar is.
- Jonge mensen voelen zich vaker eenzaam. Het volledig ontbreken van fysiek onderwijs, bezoek aan opleidingsinstituut of ontmoeten van docenten en medestudenten draagt daar waarschijnlijk aan bij.

Sportbeoefening

- Uit onderzoek van de Corona gedragsunit van het RIVM blijkt dat sportdeelname in alle leeftijdsgroepen is gedaald met het sluiten van sportverenigingen en fitnessclubs.
- Bewegen en sporten kennen niet alleen positieve gevolgen voor de volksgezondheid, maar ook voor het individueel mentaal welbevinden. Het levert een hogere eigenwaarde, een betere emotieregulatie en minder angstige en depressieve gevoelens op. Het toestaan van extra mogelijkheden om te sporten levert naar verwachting een positieve bijdrage aan de lichamelijke en psychische gezondheid.
- Jongeren sporten over het algemeen meer dan ouderen. Sportende jongeren hebben meer zelfcontrole, zelfvertrouwen en gevoel voor sociale normen dan jongeren die niet sporten.
- Zwemlessen zijn in Nederland belangrijk voor de veiligheid – voor kinderen (en nieuwkomers). Ouders maken zich zorgen om het verlies van zwemvaardigheid, terwijl het 'zwemseizoen' voor de deur staat.

Openen terrassen en winkels

- Zelfstandig ondernemers vormen een (deels) nieuwe risicogroep voor een laag psychisch welbevinden vanwege angst voor verlies van werk en inkomen. Deze ondernemingen bieden ook vaak werkgelegenheid aan jongeren en laagopgeleiden – groepen waarover ook zorgen zijn wat betreft hun welbevinden (naast inkomen).
- Met name zelfstandigen hebben een (soms forse) inkomensachteruitgang meegemaakt. Daarnaast stegen de zorgen over baanverlies in de toekomst vooral onder deze groep. Zelfstandigen en mensen die hun kans op baanverlies betrekkelijk groot inschatten waren minder tevreden met hun leven dan voor de crisis.
- Vrijetijdsbeoefening, waaronder bezoek aan restaurants en cafés, draagt bij aan ontplooiing, ontspanning, ontmoeting, ondersteuning en onderscheiding, en kan er juist in tijden van tegenslag enorm toe doen. Het draagt ook bij aan (de ontwikkeling van) identiteit en ervaren steun.

Sociaal en Cultureel Planbureau

- Sociale contacten zijn belangrijk voor mensen, zeker in tijden van dreiging zijn mensen geneigd zijn om steun en bescherming bij elkaar te zoeken. Sociaal contact speelt een belangrijke rol in het welbevinden van mensen. Op bezoek gaan bij elkaar is niet alleen een leuk tijdverdrijf, maar biedt ontspanning als tegenwicht tegen dagelijkse verplichtingen, verdrijft gevoelens van eenzaamheid, maar heeft ook de functie van sociale steun.
- Horecabezoek heeft een sociale functie die raakt aan die van ontmoeting, niet uitsluitend vanwege de individuele genoegens van sociale contacten, maar vanwege de collectieve opbrengst in de vorm van sociale cohesie en collectieve identiteit.
- De veiligheid van ontmoetingen van elkaar op terrassen is beter te waarborgen dan op andere openbare plekken vanwege regels die op de terrassen dienen te worden nageleefd (waaronder gezondheidscheck, hygiëne en achterlaten contactgegevens) en het toezicht daarop door het personeel.

Aandachtspunten overige geldende maatregelen

Avondklok

- Uit onderzoek naar de Nederlandse identiteit blijkt dat Nederlanders individuele vrijheid enorm belangrijk vinden. De avondklok beperkt in deze vrijheid en heeft daarmee voor een deel van de bevolking ook een negatieve symbolische waarde. Ook voor mensen die voor de invoering van de avondklok na 21:00 al niet vaak buitenshuis waren.
- Mensen in quarantaine-achtige situaties kunnen boosheid en verwarring ervaren wat binnen het huishouden voor explosieve situaties kan zorgen zeker als de quarantaine weken of maanden aanhoudt. Volgens verschillende studies is dat een risicofactor voor agressie en huiselijk geweld. Harde cijfers ontbreken maar signalen dat huiselijk geweld aan het toenemen is worden sterker.
- De avondklok heeft gevolgen voor het sociaal contact tussen mensen. Het missen van contacten wordt ook erg vaak spontaan genoemd als we respondenten vragen naar de gevolgen van de crisis. Digitaal contact kan fysiek contact op veel punten niet vervangen.
- De avondklok lijkt met name jongeren te raken omdat we weten dat juist zij normaal gesproken veel face-to-face contact met vrienden hebben. We weten niet of dat vooral in de avonduren is, maar met school en werk overdag lijkt dat wel aannemelijk. Bij hen zien we al een afname in het psychisch welbevinden sinds corona.
- Voor volwassenen met jonge kinderen, met een drukke baan of beide is er overdag beperkt ruimte voor sport en ontspanning buiten de deur. Beide zijn belangrijk voor het psychisch welbevinden.

Sociaal en Cultureel Planbureau

- Er zijn aanwijzingen dat gevoelens van eenzaamheid meebewegen met de strengheid van maatregelen (volgens het RIVM ervoer in februari 2021 ruim 60% van de respondenten enige tot sterke eenzaamheid).

Ontvangen van bezoek

- Sociale contacten zijn belangrijk voor mensen, zeker in tijden van dreiging zijn mensen geneigd zijn om steun en bescherming bij elkaar te zoeken. Sociaal contact speelt een belangrijke rol in het welbevinden van mensen. Op bezoek gaan bij elkaar is niet alleen een leuk tijdverdrijf, maar biedt ontspanning als tegenwicht tegen dagelijkse verplichtingen, verdrijft gevoelens van eenzaamheid, maar heeft ook de functie van sociale steun.
- Mensen missen vooral de intiemere sociale contacten: aanraking van mensen buiten hun huishouden (denk aan volwassen kinderen of bejaarde ouders) en kleine bijeenkomsten (zoals verjaardagen, koffieafspraken). De helft of meer van de mensen miste deze contacten erg.
- Mensen zien minder vaak mensen, maar hebben wel vaker digitale contacten Deze kunnen fysiek contact op veel punten niet vervangen. In online communicatie kunnen en durven mensen minder goed persoonlijke zaken te delen dan in persoonlijke ontmoetingen.
- Jongvolwassenen (15-24-jarigen) zien hun vrienden ongeveer vier keer zo vaak dagelijks dan 25-plussers. Vooral voor jongvolwassenen hebben maatregelen om bezoek te beperken impact op hun dagelijkse routine. Bij hen zien we een afname in het psychisch welbevinden sinds corona.
- Er zijn aanwijzingen dat gevoelens van eenzaamheid meebewegen met de strengheid van maatregelen (volgens het RIVM ervoer in februari 2021 ruim 60% van de respondenten enige tot sterke eenzaamheid). Ernstige eenzaamheid vergroot het risico op o.a. hartproblemen en depressie. Bij ouderen nam emotionele eenzaamheid toe sinds corona.
- Het beperken van persoonlijk contact tussen mensen – zowel uit het informele netwerk als met formele hulpverleners- maakt het ook moelijker om tijdig signalen van somberheid en angst te herkennen en op de mogelijkheden van hulp te wijzen.
- Er kan een preventieve rol uitgaan van een verruiming van de mogelijkheden voor het bieden van onderlinge – dus informele - sociale steun. Het maken van een praatje is een van de meest voorkomende vormen daarvan.

Sociaal en Cultureel Planbureau

Thuiswerken

- Voordelen van thuiswerken zijn voor een deel van de werkenden een hogere productiviteit, meer autonomie bij het indelen van de werkdag, een betere afstemming van werk en privé, en het verminderen van reis- of filestress.
- Thuiswerken kan ook risico's in zich dragen, zoals psychosociale gezondheidsproblemen door vervagende grenzen tussen arbeid en zorg ('combinatiestress'), minder contacten met collega's, gebrek aan structuur, en overwerken.
- TNO-Onderzoek uit najaar 2020 liet zien dat het welbevinden van de doorsnee werknemer tot dan toe niet leed onder het langdurige thuiswerken. Het aandeel met burn-outklachten bleef gelijk, net als het aandeel dat familie- en gezinsactiviteiten verwaarloost als gevolg van het werk. Bijna een kwart geeft aan dat ze na de coronacrisis ook grotendeels vanuit huis willen werken.
- Ondanks dat mensen de voordelen van thuiswerken ervaren, worden de risico's waarschijnlijk versterkt door de coronapandemie. Oorzaken daarvoor zijn onder andere het langdurig en veelvuldig thuiswerken, hulp bieden bij thuisonderwijs en minder mogelijkheden voor ontspanning in vrijetijdsbesteding.
- Aandachtspunten om thuiswerken te faciliteren zijn bijvoorbeeld een 'thuiswerkplafond' (te veel thuiswerken kan nadelig zijn), HRM-beleid in de organisatie, de rol die werknemers zelf spelen, en gezonde werkomstandigheden.
- Mensen die buiten kantoortijden werken, ervaren dit in veel gevallen als belastend. Hoewel het voor sommigen voordelen heeft voor het combineren van werk en zorgtaken, heeft het vaak nadelige effecten op de gezondheid en het welbevinden. Voorspelbaarheid en zeggenschap verminderen de schadelijke effecten van gespreide werktijden.
- In tijden van economische crises is er vaak minder aandacht voor het naleven van de Arbo regelgeving. Het voorkomen dat bijvoorbeeld psychosociale arbeidsbelasting en klachten gerelateerd aan beeldschermwerk optreden, en het faciliteren van de combinatie van arbeid en zorg staan al langer op de beleidsagenda. Langdurig thuiswerken vraagt echter om extra aandacht van zowel beleidsmakers als werkgevers.

Cultuur en evenementen

- Vrijetijdsbeoefening, waaronder cultuurbeoefening en -bezoek, bezoeken van musea, evenementen of bibliotheekgebruik, draagt bij aan ontplooiing, ontspanning, ontmoeting, ondersteuning en onderscheiding, en kan er juist in tijden van tegenslag enorm toe doen. Het draagt ook bij aan identiteit en ervaren steun.
- Kunst en cultuur biedt troost en verzoening, en kan helpen de

Sociaal en Cultureel Planbureau

werkelijkheid met andere ogen te zien en mogelijkheden bieden die werkelijkheid anders te maken.

- Er zijn ook digitale mogelijkheden, maar die kunnen het genoegen van de 'live expertise' of het 'uitje' niet evenaren. Het beperken van veel van deze vormen van vrijetijdsbesteding is voor velen dan ook een groot gemis.
- Cultuur-, en evenementenbezoek heeft een sociale functie die raakt aan die van ontmoeting, niet uitsluitend vanwege de individuele genoegens van sociale contacten, maar vanwege de collectieve opbrengst in de vorm van sociale cohesie en collectieve identiteit. De noodgedwongen afname van participatie in de samenleving kan op lange termijn voor minder verbondenheid tussen mensen en groepen met verschillende achtergronden leiden. En juist die verbondenheid is belangrijk tijdens een pandemie: sociale samenhang is de fundering om samen deze crisis door te komen.
- Podia, musea, festivals en verenigingen bieden betrokken vrijwilligers ook een toegangsweg tot zinvolle participatie, sociale contacten en brengt ook langs die weg sociale cohesie met zich mee.
- Beperkte (culturele) participatie kan mogelijk extra negatief uitpakken voor kwetsbare mensen die juist daar (nog) een stuk van hun welbevinden aan ontlenen, zoals ouderen en zieken. Denk aan activiteiten begeleiding en optredens in verpleeghuizen die nu niet mogelijk zijn.

Advies

Het SCP adviseert het kabinet bovenstaande aandachtspunten en maatschappelijke effecten van de maatregelen Covid-19 mee te wegen in de besluitvorming in de week van 8 maart 2021. Daarbij zijn de maatschappelijke effecten van het afstandsonderwijs dusdanig groot dat wij adviseren dat het openen van hoger onderwijs prioriteit te geven. Uiteraard zal het stapsgewijs openen van de samenleving op een verantwoorde manier moeten plaatsvinden. Daarvoor raden wij aan epidemiologische c.q. virologische inzichten te betrekken.

We zijn uiteraard bereid tot een andere toelichting op onze aandachtspunten en op het advies.

Met vriendelijke groeten,

[redacted]
5.1.2e